

Szláv *o* > magyar *a*.

HORGER e folyóiratban újra fölvetette a valamikor élénken vitatott kérdést, hogy eredeti szláv *o*-nak mi felel meg a magyarban, és annyira meglepő eredményhez jutott, hogy egészen lehetetlen fejtegetéseit szó nélkül hagyni. Eddig ugyanis a tényállást meglehetősen egységes alapon adták elő, csak ennek magyarázatában tértek el egymástól a nyelvészek, és ez magyarázza meg részben azt a szélcsendet, a mely a vitában beállott. Bizonyos pontig közömbösnek tetszhetik, vajjon SZINNYEIVEL azt tartjuk, hogy a szláv *o* nyiltabb volt a magyar *o*-nál és hogy azért mondjuk azt, hogy *ablak, abrak, akna, asztal, asztag, bab, baj, darab, ganaj, kas, pad, pap, patak* stb. stb. a szláv *oblok, obrok, okno, stol, stog* stb. helyett, vagy azt tanítjuk, hogy ezek a szavak a magyarban is valamikor *o*-val hangzottak, de az *o* idővel nyiltabb lett és így vált magában a magyar nyelvben régibb *oblok*-ból *ablak, obrok*-ból *abrak* stb. stb. Mondom, bizonyos pontig az közömbösnek tetszhetik; a magyar *ablak, abrak*-féle szavakat az egyik álláspontról éppúgy mint a másiktól szláv *oblok, obrok*-féle szavakból magyarázták. Valami messzire, az igaz, nem jutunk az ilyen megalkuvással, még ha a szláv nyelvekből átvett szavakon túl sem megyünk, mert a magyar nyelvbe kétségtelenül régi időben nem csak egy szláv nyelvből vettünk át szavakat; ha SZINNYEI álláspontjára állunk, okvetetlenül abba az igazán kényes helyzetbe jutunk, hogy nemcsak egy szláv nyelvre nézve, hanem mindjárt két három szláv nyelvre nézve föl kell tennünk az *o*-nak ilyen kiejtését, a melyről a szláv hagyomány és a szlávok mai kiejtése nem tud semmit. Másrészt ha az *ablak, abrak*-félékben csak a magyarban keletkezett az *a*-s kiejtés régebbi *oblok, obrok* kiejtésből, le

kell vonnunk ennek a következményeit és hasonló hangfejlődést lehetségesnek, talán részben szükségesnek kell tartanunk más nyelvekből átvett szavaknál is. Az egyik, nevezzük p. o. MELICH-nek, igen fontosnak tartja a magyar nyelvbe átment szláv szavak tanúságát és azokból azt olvassa ki, hogy magában a magyar nyelvben az *o* idővel nyiltabb hanggá, *a*-vá lett, a másik kétségtelennek tartja, hogy az ótörök *o* megmaradt a magyarban is változatlanul *o*-nak,*) pedig a török nyelvből átvett szavaknak tanúságát mindenek fölött állónak tartja. «A magyar hangtörténet közvetett forrásai közül is, mondja GOMBOCZ, nyelvünk honfoglaláselőtti, bolgár-török elemeit kell első helyen említenünk, nemcsak azért, mert ezek a magyar nyelv legrégebb jövevényszavai (legelső nyelvemlékünket legalább harmadfél századdal megelőzik), hanem azért is, mert az átvett török szavak hangalakját aránylag pontosan megállapíthatjuk, s így a belőlük vont következtetések biztos alapon nyugosznak», MNyv. 8: 98. l. A magyar nyelv készülő etymologiai szótárában, a melynek kidolgozását az akadémia jogos megnyugvással bízta MELICH és GOMBOCZ kezére, a főt említett megalkuvás alig tüntetheti majd el a két szerkesztő eltérő álláspontját és zavarólag fog hatni a be nem avatott használóra, pedig mi erősen számítunk ezekre is, hisz a magyar nyelv szöfejtő szótára nem készül csak szorosán vett nyelvészek számára. De nem foglalkozom e helyt a törökből vagy más idegen nyelvből átvett szavainkkal, a finnugor eredetűekkel természetesen már éppenséggel nem, hanem maradok a szláv nyelvekből származó szavak körében, és még itt sem ígérhetem, hogy a kérdést előbbre viszem, hisz első sorban csak azért szólok föl, hogy egy lépést vissza csináljak, a melyet HORGER meggondolatlanul előre tett. Eddig legalább annyiban egyet értettek a magyar nyelvészek, hogy szláv *o*-val szemben a régebben, tegyük az Árpádok korában átvett szavainkban *a* várható; ha ilyenkor mégis *o*-t találtunk, azt egy a

*) L. GOMBOCZnak «A magyar magánhangzók történetéből» című értekezését: «a magyarban mind a bolgár *u*-nak, mind az *o*-nak *o* felel meg» MNyv. 8: 102, és nemrég megjelent nagy munkáját «Die bulg.-türk. Lehnwörter in d. ung. Spr.» Helsinki 1912: «Im ungarischen bleibt urtürk. *o* im ganzen unverändert und wird auch in den ältesten sprachdenkmälern — fast ohne ausnahme — mit *o* bezeichnet», 147. l.

közeliében levő hang hatásának tulajdonítottuk és ilyenkor, ebben már ingadozott a fölfogás, vagy az o -nak speciális viszonyok közt való megőrzéséről vagy későbbi, gyakran a nyelvemlékek adatai által is jelzett visszafejlődésről beszéltünk.*) HORGER most már el akarja velünk hitetni, hogy mi eddig még a tényállást sem ismertük föl helyesen, ő ugyanis ahhoz az eredményhez jut, hogy o csak nyílt szótagban lett a -vá, zárt szótagban vagy mondjuk állandóan zárt szótagban megmaradt o -nak! Az «állandóan» szóra azért van szükség, mert H. azt véli, hogy a *bab*, *pap*-félékben az o olyan alakokban lett a -vá, a melyekben az eredeti *bo-*, *po-* nyílt szótagban állt, hogy tehát a *bab*, *pap*-ban az a csak a *ba-bot*, *pa-pot*-félékben hangzó és itt szabályos a általánosítása. No de ezekre az ügyesen szerkesztett, de homokra épített föltevésekre természetesen nem szorulunk, ha kimutatható, hogy az egész alap hibás, hogy az állandóan zárt szótagokban is, úgy mint eddig tudtuk, szláv o helyett régen átvett szavakban igenis a várandó.

H. mintha maga is csodálkoznék, hogy egy annyira megvitattott kérdésben olyan eredményre jutott, a melyre eddig senki nem is gondolt, mintha értekezése elején bocsánatot kérne tőlünk, hogy annyira meg fog lepni bennünket értekezése folyamán: «S ha én most, mondja, az idetartozó jelenségekben rejlő törvényszerűségnek kiderítését bátorkodom megkísérteni, noha szláv nyelvészeti ismereteim jóformán egyenlők a semmivel, s noha ez nálamnál sokkal kiválóbb nyelvészeknek 40 év leforgása alatt sem sikerült, akkor engem e kísérletre egyrészt azon kétségtelen meggyőződésemmel bátorít, hogy a szláv o -nak részben a -vá való változása már a magyar nyelvtörténetben végbement tény, s hogy e szerint csakis magyar hangtani kérdéssel állunk itt szemben, melynek megoldására különösebb szláv nyelvészeti ismeretekre egyáltalán nincs szükségünk, másrészt pedig azon meggyőződésemmel, hogy nem a tudásnak, hanem csakis a kutatás módszerének fogyatékosága akadályozta meg eddig a magyar

*) A visszafejlődést természetesen nem úgy értve, hogy az a valami titokzatos módon elérte megint kiinduló pontját, hanem úgy, hogy az ajakkerekítéssel ejtett magyar a az o -hoz kiejtésben mindig elég közel állt és az a ból épp olyan könnyen keletkezhetett bizonyos erők hatása alatt o , a mint hajdan más viszonyok közt o -ból a lett.

módszerét, a mely még a szláv nyelvek ismeretét is nélkülözhetővé teszi olyan tudós számára, a ki a szlávokból került szavainkról kíván szólni, mondom mikép igazolhatja azt, hogy belekever e kutatásba egy egészen más hangot. Csak nem hiszi, hogy a dolog el van azzal intézve, a mit a 114. lapon a jegyzetben egy egyébiránt elejétől végig hibásan beállított okoskodásban a szláv *a* hangról mond. H. ott azt említi, hogy SZINNYEI szerint «a szl. *a* orrhangú *o* volt», azután pedig bizonyítás nélkül azt a merész tételt állítja föl, hogy a magyar *donga*, *konkoly*, *korong*, *gomba*, *tompa*, *szombat*-féle szavak «kezdettől fogva mindig csak tiszta *o*-val hangzottak». Hogy én valaha éppen e magyar szavak alapján ahhoz a következtetéshez jutottam, hogy «Ez a domináló *on*, *om* világosan mutatja, hogy a magyarok nem *o*-t, hanem *u*-féle hangot hallottak az orrhang előtt» (l. «A szláv szók a m. nyelvben» 23. l.), azt nem említi, de utal arra, a mit MELICH a MNy. 6 : 400. l. mondott. Hát annyit M. előadásából is tanulhatott, hogy az *a* a szláv nyelvek egész sorozatában bizonyára igen korán *u* színezetű hangzó volt, hisz az orosz, cseh-tót, szerb-horvát nyelvben rendes megfelelője nem csak *ma*, hanem már századok óta kizárólag az *u*, a bolgárban meg összeesett *ъ*-vel, mikép lehet tehát azt olyan biztosnak venni, hogy a magyar ezt a hangot *ō*-nak hallotta és hogy azért ejt vele szemben rendszeren *on*—*om* hangcsoportot, mikor egyrészt szláv *o*-nak rendszeren *ā* felel meg a magyarban, másrészt pedig az *o* *u*-ból is keletkezhetett és azonkívül az *ъ*-vel jelzett hangnak rendes megfelelője? H. egyébiránt a MNy.-nek éppen általa idézett kötetéből meggyőződhetett volna, hogy MELICH is egészen másképp fogja föl a dolgot, mint ő, a *szombat* szóról ugyanis a 68. lapon azt mondja: «A magyar szónak egykor **szumbotā* alakjának kellett lenni». Ha tehát H. igazán meg akarta tudni, hogy szláv *o*-nak mi felel meg állandóan zárt szótagban a magyarban, hiba volt belekeverni azokat az eseteket, a melyekben nem is *o*-val, hanem egy a szláv nyelvekben hely és idő szerint igen változó, csak szűk területen *o*-nak csengő hanggal van dolgunk, a melyet az óbolgár szavak latin átírásában *a* jellel szokás írni.

Az itt és fennebb mondottak szerint, egy pár esetben más okból is, sok-sok szót ki kell törölnünk abból a lajstromból, a

mely H.-nak alapul szolgált, mikor az állandóan zárt szótagban álló szláv *o* rendes magyar megfelelőjét kereste. Törlendő pedig: **qtorъ* > *ontora*, *qtъkъ* > *ontok*, *bladъ* > *bolond*, *bodnar* > *bodnár* l. f., *butorъ* (?) > *bátor*,¹⁾ *čabrъ* > *csombor*, *čolnek* > *csolnak* l. f., *daga* > *donga*, *drag* > *dorong*, *gaba* > *gomba*, **gažъ* > *gúzs*, *golabъ* > *galamb*, *graba*, -*o* > *goromba*, **kadъ* > *kondor*, *kakolъ* > *konkoly*, *kašъ* > *konez*, *korlat* > *korlát*,²⁾ *kragъ* > *korong*, *laka* > *lanka*, *maKa* > *munka*, *okol* > *akol*,³⁾ *paqkъ* > *pók*, *pinkošti* > *pütközd* l. f., *poračiti* > *parancsol*, *pradъ* > *porond*, *račъka* > *roncska*, *rocska*, *szbota* > *szombat*, *sasêdъ* > *szomszéd*, *sasêkъ* > *szűszék*, *slaka* > *szalonka*, *tura*, -*o* > *tompa*, *traba* > *otromba*, *tradъ* > *torongy*.

Látnivaló, hogy az itt törült esetek többsége (34 közül 28!) egy kategóriába tartozik, törültem ugyanis kettőnek kivételével mind azokat az eseteket, a melyekben nem «állandóan zárt szótagban maradó szláv *o*»-val van dolgunk, hanem *q* hanggal, a melyről több mint kétséges, hogy a magyar *ō*-nak hallotta volna a körülötte lakó szlávok nyelvében. Két ilyen szót meg kellett a lajstromban hagynom, az *obračъ* > *abroncs* és **pokra* > *pokronta* szókat, mivel az első szótagjukban igenis «állandóan zárt szótagban maradó szláv *o*»-val találkozunk, de mint-hogy H. a második szótagjukban levő *o*-t szintén régi szláv *o*-ból magyarázza, ezt a két szót két-két, még pedig két-két különböző esetnek kell vennünk, e szerint az eddig törült esetek száma 36-ra rúg, a melyek közül 30-ban szláv *q*-nal van dolgunk.

De minthogy az óvatosság azt parancsolja, hogy minden kétséges esetet kizárjunk, még négy esetet kell elhagynunk, az *alamizsna*, *Kozma*, *prépost* és *koszperd* szavakat. Ezeket azért

1) Hogy H. miért hiszi, hogy a *bátor* szó szláv eredetű, azt nem tudom, de hogy e lajstromba csak tévedésből kerülhetett, az nyilvánvaló, hisz itt «állandóan zárt szótagban maradó szláv *o*»-ról szó sem lehet, vö. egyébként, a mit Nytud. 2 : 210. mondtam.

2) Az igen kis területen ismert horv.-szb. *korlat* a magyarból átvett szó!

3) A szláv nyelvekben ugyan eredeti az *o* mind a két szótagban, de nincs e szóban olyan *o*, a mely a magyarban «állandóan zárt szótagban» maradt volna, az *akol* tehát csak tévedésből kerülhetett ide, H. külföldben az V. fejezetben foglalkozik vele, l. 141. s k. l.

tárgyalom külön, hogy jobban kitűnjék, mennyire jogosult mellőzésük, hisz H. maga nem bocsátkozik annak megvitatásába, hogy kétséges esetek valóban ide valók-e vagy nem, hanem egyszerűen utal más forrásra, még pedig az első három szónál MELICH fejtegetéseire. Nézzük előbb ezeket.

H. azt mondja «szl. *almožna* > m. *alamizsna* (MEL. SzlJöv. I: 2: 213)». M.-től megtudjuk, hogy a magyar *alamizsna* egy régibb, nyelvelméleinkből ki is mutatható *alamozsna* alakból lett, de a figyelmes olvasó könnyen kiveheti fejtegetéseiből, ha nem is érinti egyenesen ezt a kérdést, hogy ez az *alamozsna* igenis keletkezhetett egy még régibb **alamuzsna*-ból, hisz a szláv nyelvekben a megfelelő szóban *ž* előtt rendszeren nem *o*, hanem *u* hangzik és M. maga azt vallja, hogy «alapalakul *almužьno* vehető föl». Ha ennek az **almužьno*-nak a magyarban *alamozsna* megfelelhet, a miben reményelem H. sem kételkedik, akkor nem volt szabad ezt a szót olyan szavak lajstromába fölvenni, a melyekből ki akarjuk sütni, hogy az eredeti szláv *o* állandóan zárt szótagban tényleg megmaradt-e, a mint HORGER hiszi, vagy csakúgy mint nyílt szótagban *a*-vá vált, a mint eddig hittük és mint én ma is hiszem.

Ugyanaz az ellenvetésem van a *Kozma* és *prépost* szó fölemlítése ellen.

A *Kozma* nevet H. így iktatta be: «*Kozma* > *Kozma* (MEL. SzlJöv. I: 2: 184)». Hogy a *Kozma* név akár egy *Kuzma*-ból lehetett, valamint *káposzta* szavunk szl. *kapusta*-ból, a *szoknya* *sukňa*-ból, az világos, azt H.-nek is kellett tudnia, és minthogy M.-nél azt találta, hogy a szlovénben *Kuzma* a megfelelő név (ill., a hol az *u*-t *ü*-nek ejtik, *Küzma**), elég oka lett volna gondolkodóba esni; M. igaz nem igen törődött azzal, hogy a *Kuzma* alak előfordulásának egész körét megállapítsa, hisz a horvát-szerb *Kuzma*-ról említést sem tesz, a Damjanhoz való hasonulás következtében keletkezett érdekes *Kuzman*-ról sem és több effélé-ről, a mit meg lehet a horvát akadémia nagy szótárában találni. No de M.-nek ezért nem lehet szemrehányást tenni, hisz ő a *Kozma* keresztnevet nem tartja szláv eredetűnek, hanem —

*) Ebből származik a híres KŪZMICSNEK a neve, a ki a bibliát a magyarországi szlovének nyelvére fordította.

olasznak!*) Hogy H. nem olasz, hanem szláv eredetűnek tartja a nevet, azon nem akadok fönn, de hogy egyszerűen az e kérdésben egészen más állásponton álló M.-re hivatkozik és az anyagot a maga eltérő álláspontjából újra meg nem vizsgálja és kellően ki nem bővíti, mielőtt itél, azt már nem tartom a köteles óvatossággal összeegyeztethetőnek.

Hasonló megítélés alá esik a *prépost* szó magyarázata is: «*prepošt* > *prépost* (MEL. SziJöv. I: 2: 386)», hiszen ennél a szónál is elegendő a M.-től fölhozott anyag legfölületesebb áttekintése arra, hogy az ember azt a kérdést vesse föl, nem egy *u*-val hangzó alakból keletkezett-e ez a magyar szó.

Egészen más okból törölöm a *koszperd* szót. *Koszperd*? Bizony ma már ismeretlen szó, de valamikor, a mint a NySz. adataiból következtethetjük, általánosan ismert szó volt, a melynek jelentését hadd világítsa meg a COMENIUSBól idézett hely: A kard, szablya, tör, *koszperd* fel-övedztetik: gladius accingitur (Jan. 147). A MTsz.-ban csak kis területről találunk adatot rá (Csallóköz, Pápa vid., Nógrád-m., Komárom-m.), olyan területről, a mely a tótok szomszédságában van, a tótban meg is van a szó *kocprd* alakban (a magyarban is van *kocperd*, *kocpert*), de ez csak nem elegendő ok arra, hogy a szót szláv eredetűnek tartsuk, mikor más szláv nyelvben, még a tóthoz legközelebb állókban sem találjuk meg mását és mikor a szlávban a szót ép olyan kevésbé lehet elemezni akár a magyarban. Ha már okvetetlen el akarjuk dönteni azt a kérdést, a tótból a magyarba ment-e át a szó vagy megfordítva, a minek eldöntésére igaz ez idő szerint nincs elég biztos alapunk, csakis MATZENAUERREL mondhatjuk, hogy a tót szó a magyarból való, l. Cizi slova 207. l.: *Kocprd* slk. gladius, pugio, kord, dýka; mad' *koszperd* Stoszdegen».

Mint hogy H. az esetek statisztikájából vonta le következtetéseit, már most is sejthetjük, hogy e következtetések megbízhatósága esetleg erősen meginog, ha az esetek csaknem felét ki kell zárunk mint ide nem tartozókat; de mielőtt tovább

*) *A hangsúlyozott lat. *o*-nak (ol. *uo*, *q* . . .) a magyarban a közvetlen olasz átvételeknél általában *o*, *ó* (vö. *iskola*, *ostya*, *próbdl*, *krónika*, *Kozma* stb.) a megfelelője», i. m. 225. l.

megyek, összeállítom a még megmaradó eseteket, abban a sorrendben, a melyben H.-nél találhatók, tehát az eredeti szláv alak betűrendje szerint:

apoštol > *apostol*, *Borča* > *Borcsa*, *bošnjak* > *bosnyák*, *dvorъnikъ* > *udvarnok*, *hobotnica* > *habarnica*, **konděrnъ* > *kondér*, *kosmata*, *o* > *köszméte*, *koszka* > *kozka*, *katlina* > *katlan*, *ložnikъ* > *lazsna*, *milostъ* > *malaszt*, *Moskva* > *muszka*, *obračъ* > *abroncs*, *obrazъ* (олв. ѳ!) > *ábráz*, *ábrázat*, *obrokъ* > *abrak*, *obrusъ* > *abrosz*, *okno* > *akna*, *oltarъ* > *oltár*, **oplěnъ* > *epplény*, *ostъnъ* > *ösztön*, **ostrъnъ* > *osztorú-ösztörü*, *pakostъ* > *pákosztos*, **plosky* > *palaczk*, *ploška* > *poloska*, *podkov* > *patkó*, *pokrata* > *pokronta*, *pokrovъ* > *pokrócz*, *položnikъ* > *palozsna*, *pondrav* > *pondró*, *poplon* > *paplan*, *porkulabъ* > *porkoláb*, *poskonъca* > *poszkonca*,¹⁾ *postavъ* > *posztó*, *potkanъ* > *patkány*, *potrochъ* > *potroh*, *potvorъ* > *patvar*, *porazъ* > *póráz*, *pozderije* > *pozdorja*, *prostъ* > *paraszt*, *stolъnikъ* > *asztalnok*, *žoltarъ* > *zsoltár*.

Ez, ha a *pokrócz* szót H. fölfogásához képest két esetnek számítjuk, mindössze 44 eset. Tekintetbe természetesen csakis a magyarban állandóan zárt szótagban maradó szláv *o* jöhet, az *oblokъ* > *ablak*, *obrokъ* > *abrak*, *okno* > *akna*-félékben tehát csakis az első szótagban álló *o*. Ha most már végig nézünk az eseteken, azt tapasztaljuk, hogy állandóan zárt szótagban maradó *o* helyén is elég gyakran találjuk a várt *a*-t: *udvarnok*, *habarnica*, *katlan*, *lazsna*, *malaszt*, *ablak*, *abrak*, *obrusъ* > *abrosz*, *akna*, *palaczk*, *patkó*, *padmaly*, *paplan*, *poszkonca*, *patkány*, *patvar*, *paraszt*, *asztalnok*. Ez összesen 18 eset. Ehhez hozzájárul még két eset, az **aplény*-ből hangzóilleszkedés útján keletkezett, nyílt *e*-vel ejtett *epplény* és a H. szerint *ábráz*-ból magyarázandó *ábráz(at)*.²⁾ Tehát 44 eset közül 20 vagy helyesebben 42 eset közül 18, mert

¹⁾ H. azt írja hogy *poszkonca*, de ez vagy tollhiba vagy székelvöldi reminiscencia, ő maga más helyen, a hol rá nézve közömbös, hogy *a* vagy *o* hangzik az első szótagban, *paszkonca*-nak írja a szót, I. Nyr. 39: 291. A NySz.-ban is mindenütt *paszkoncá*-t találunk, I. II. 1244 *paszkonca*, II. 194 *paszkonca-kender*, II. 972 *paszkonca-név*, III. 265 *paszkonca-szívü*; a MTsz. is csak Székelyföldről ismer *poszkonca* alakot, a mely nyilván későbbi assimilatio eredménye.

²⁾ H. külön mondja, hogy «a gyergyói székely nyelvjárásban ma is hallható még az *ábrázat* ejtés» 130. l.

jobb az *udvarnok* és *asztalnok* szavakat egészen kirekeszteni a bizonyításra használt anyagból, mert ha H.-nek igaza is volna, hogy a *дворникъ* és *столникъ* szabályos megfelelője a magyarban **udvornok* és **osztolnok* volna, mégis egészen természetes, hogy a *дворъ*, *столъ* tőszavakból lett *udvar*, *asztal* könnyen magukhoz idomíthatták volna a sokkal ritkábban használt, velük világos kapcsolatban álló származék szavakat. Az ilyen módon még hátramaradt 42 esetben ugyan nem valami nagy többségében (23 esetben), de elvégre mégis többségében megmaradt volna az *o*, ha a két *ó*-t (*pokrócz* és *póráz*) és a két vagy három *ö*-t (*köszméte*, *öszön*, *osztorú-ösztorü*) ide számítjuk, magában áll az *u-s muszka* szó. Mit következtessünk ebből, következtessünk-e egyáltalában ebből a számarányból valamit? H.-nek jóval könnyebb volt a helyzete, ő ugyanis, minthogy belekeverte a sok ide nem tartozó *q*-féle és még egy pár magában álló, szintén ide nem tartozó esetet, egészen más számviszonyt talált, a melyből természetesen bátrabban vonhatott le következtetést; ő nála az *o*: *a* megfelelés úgy viszonylik egymáshoz, mint 60 a 23-hoz. Az én eddig nyert eredményem szerint ez a viszony sokkal elmosódottabb képet mutat, hisz a viszony 23 a 18-hoz!

H., fölbátorodva az *o*-k annyira túlnyomó többségén, neki indult, hogy az *a*-kat valahogy kimagyarázza, még pedig, a mint az *ablak*, *abrak*, *ábráz(at)*, *abroncs*, *abrosz*, *patvar*, *katlan*, *habarnica*, *paplan*, **aplény* > *eplény* és *akna* magyarázata mutatja, l. a 133. l., — ha török-szakad. Én a megfordított utat választom: meg fogom kísértetni, nem lehet-e könnyebben és kevésbé erőszakosan az *o*-kat megmagyarázni. Erre több ok biztat: 1. H.-nek nem sikerült az *a*-kat kielégítően megmagyarázni; 2. H. fejtegetéseiből is kitetszik, hogy az *o* a magyarban elég sűrűn keletkezett *a*-ból; 3. H. is csak a régi időben átvett szláv szókban vár *o* helyett *a*-t, ámbár ezt a nagyon is fontos szempontot sehol ki nem aknázza.

Rég észlelt tény, hogy állandóan nyílt szótagban is gyakran *o*-t találunk a várt *a* helyén, ha a következő szótagban *á* hangzó van. H. a III. fejezetben behatóan foglalkozik az ilyen esetekkel és, minthogy kutatásai ahhoz az eredményhez juttatták, hogy «régí szláv jövevényszavaink *o* hangja állandóan nyílt szótagban *a*-vá változott», 127. s k. l., a *kovačъ* > *kovács*-féle

esetekben az o megjelenését kizárólag a rákövetkező a hang hatásának tulajdonítja, 123—125. l. Éppen H. e fejtegetései értelmében a IV. fejezetben a fönt említett lajstromba fölvetett *bosnyák*, *pákoszt(os)*, *oltár*, *zsoltár* nem bizonyítanak semmit sem és H. módszertani hibát követett el, hogy ilyen adatokat egyáltalában bent hagyott abban a lajstromban, a melyből az esetek számarányára támaszkodva akarta megállapítani, hogy állandóan zárt szótagban álló szláv o megmaradt-e vagy a -vá változott. Az *oltár*, *zsoltár* szavak fölhasználása ellen még más ok is szólhatott volna (vö. *vala*, *való* de *volt*, *hal*, *halál* de *holt!*), a *bosnyák* szó pedig kétségtelenül olyan korban került csak a nyelvünkbe, mikor az $o > a$ változás már befejeződött, annak tehát itt már éppenséggel semmi keresni valója nincs. Ide sorolhatnók a *köszméte* szót is. Az ugyanis kétségtelen, hogy **köszmáta*-ból lett és ennek az o -ja elvégre ugyanolyan megítélés alá eshetnék, mint az éppen említett esetekben, csak biztosak volnánk abban, hogy a magas hangsorba való átesapás itt nem régibb az $o > a$ -vá való változásnál; mert ha az utóbbi, valószínűbb esetet tesszük föl, azaz ha **köszmáta*-ból már akkor lett *köszméte*, mikor régi o -ból még nem is fejlődött nyiltabb hang, mi köze a *köszméte* szónak az egész kérdéshez?!

Az o — a -féle esetekhez mindjárt hozzákapcsolhatjuk a *koczka* és *poloska* szavakat is, hisz egyes ragozott alakjaikban (*koczkát*—*koczkára*—*koczkák*, *poloskát*—*poloskák*) a hangtani viszony szakasztott olyan. H. maga a III. fejezetben nyolcz esetben magyarázza az ilyen helyzetben álló o -t régibb, föltehető a -ból, l. 123. s k. l., de a IV. fejezetben mélyen hallgat arról, hogy a *koczka* és *poloska* voltaképp semmit sem bizonyítanak, a mi vagy nagy figyelmetlenség, vagy — pia fraus. Arról, hogy a *koczka* lehet esetleg későbbi átvétel, nem akarok ezúttal szólni.

Különös módon magyarázza H. a *pokrócz* és *póráz* hosszú $ó$ -ját. «A *pokrócz* és *póráz* hosszú $ó$ -ja, mondja, természetesen csak a v elenyészésének következménye. Minthogy pedig legcsekélyebb okunk sincsen föltenni azt, hogy a v előtti magánhangzó még előbb a -vá vált volna, azt hiszem, nyugodtan elfogadhatjuk, hogy e két szónak mai alakja egyenesen eredetibb magyar **pokrovc*, **povraz*, vagyis zárt szótagban o -val való alakokra megy vissza», 129. l. Hát én ezt a magyarázatot egyene-

sen erőszakosnak találom, mert az ó tudvalevő dolog épp olyan jól keletkezhett volna *av*-ből is, hisz maga H. a *pondró*-t szl. *pondrav*-ból magyarázza, a *posztó*-t pedig **postav*-ból, az meg éppenséggel nem valószínű, hogy a *pokrócz* közvetlenül **pokrovc*-ra «vagyis zárt szótagban *o*-val való alakra megy vissza». El sem tudom képzelni, hogy H. mikép ejtené ezt a **pokrovc* szót, valóban zöngés *v*-vel zöngétlen *c* előtt, vagy talán **pokrofc*-nak?! Nem sokkal egyszerűbb, ha **pokrouc* ejtést teszünk föl, a melyben igaz azután az *o* már nem állt volna «állandóan zárt szótagban» (**pokrou-cot*, **pokrou-con*, **pokrou-cok*), csakúgy mint H. is helyesen mondja, hogy a szláv *bojnik*-ban az *o* nem állt zárt szótagban, és azért sorolja az «állandóan nyílt szótagban maradó szláv *o*» című lajstromba, egészen rendjén valónak is találja, hogy belőle «*bajnok* [olv. *bainok*]» lett. A mondottak alapján a *póráz* szót határozottan kivetendőnek tartom a lajstromból, a *pokrócz* fölvételét is nem az *ou*-ból lett *ó* miatt tartom jogosnak, hanem kizárólag azért, mert az első szótagban álló szláv *o* «állandóan zárt szótagban» megmaradt *o*-nak. De vajjon megmaradt-e? Hisz a régi nyelvben *pokrócz* mellett *pakrócz*-ot is találunk: az OklSz. egy az 1544. évből való oklevélben két *pakrowcz* alak van idézve, l. *lazsnak-pokrócz* és *szür-pokrócz* a., későbbi adatokat találni a NySz.-ban. Ma ezt a *pakrócz* alakot csak elvéve találjuk a Dunán túl, de nincs semmi okunk ezt az alakot fiatalabbnak tartani a *pokrócz* alaknál, hisz állandóan zárt szótagban is *a*-vá változott az *o* sok más esetben is: *oblok* > *ablak*, *obráz* > *abráz(at)* > *ábráz(at)*, *obrusъ* > *abrosz* stb. stb. és *a*-vá vált a *pokrócz*-hoz egészen hasonló esetben a *podkov* > *patkó*-ban. A *pokrócz* tehát, ha csak különben azt tapasztaljuk, hogy *o* zárt szótagban is *a*-vá szokott változni, könnyen magyarázható assimilatio útján régibb *pakrócz*-ból. Hogy H. is, ha nem jutott volna, mert helytelen alaphól indult ki, az ellenkező föltevéshez, mint a melyet én tartok helyesnek, a *pokrócz* első *o*-ját bizonyára hasonulás következtében keletkezettnek magyarázná, azt egészen kétségtelenné teszi a III. fejezetben található «*motovilo* > *matóla*» példa, l. 122. l. Hogy a *matóla* mellett van *motóla* illetőleg *motolla*, azt H. egy árva szóval sem említi, annyira biztos benne, hogy a *matóla* az első sorban várható alak, hogy tehát a *motóla*—*motolla* csak később,

hasonulás következtében lett alak. És ebben H.-nek kétségtelenül igaza van. Vajjon ebből a későbbi *motóla*-ból keletkezett-e egyes vidékeken dissimilatio útján újra *matóla*, a mint azt Gombocz legújabb művében állítja,* azt itt nem vizsgálom, de ugyanazon a jogon, a melyen H. a *motóla*-t *matóla*-ból magyarázza, magyarázom én a *pokrócz*, *pondró*, *posztó* szavakban az első szótagban álló o-t hasonulás útján a-ból keletkezettnek. Mint-hogy a *potroh*-nak írt szót *potró*-nak ejtjük és a PPBl.-ban *patroh* alakot találunk, nagy kedvem volna ezt a szót is ide sorolni; nem is az első szótagban mutatkozó o megértése okoz nehézséget, hanem inkább a második szótagban található, a melylyel H.-nek az V. fejezetben kellett volna foglalkoznia, a mit azonban elmulasztott.

Ebben a kapcsolatban kívánom fölemlíteni a *porkoláb* szót is, a melyet az OklSz. 1398-ból *Parkolaab* alakban említ, és a *pozdorja* szót. Hogy a *pozdorja* szóban a második szótagban álló o régi a-ból lett olyan alakokban, a melyekben á következett (*pozdorját*, *pozdorjás*), az egészen kétségtelen, hogy az első szótagban álló a azután a második szótagban keletkezett o-hoz hasonulhatott, azt én igen valószínűnek tartom, csak bajos dolog itt arra hivatkozni, hogy *pozdorja* alak még ma is széltiben ismeretes, mert tót és szlovén vidékeken ez az a abból is magyarázható, hogy a szomszédos szláv nyelvben is a *pozdorja* megfelelője bizony-bizony *pa*- és nem *po*- szótagon kezdődik, a minek okát a szláv nyelvészet könnyen megadhatja. H. mintha ilyen hasonulást nem tartana valószínűnek, legalább a III. fejezetben a *nosilo*-ból lett *nyoszolyá*-nak első o-ját ugyan régebb a-ból hajlandó magyarázni, idézi is az OklSz.-ből a *naszolya* alakot, de magyarázás közben sajátságos ingadozást árul el, l. 126. l.

Egészen közel áll az utoljára tárgyalt esetekhez egy szó, a melyhez azért nehezebb hozzászólni, mert egyetlen egy helyen fordul elő, értem a *pokronta* szót. «Csak a Schlägli Szójegyzék-

*) «11 §. Seit dem 13—14. jh. ist das betonte o vor dem langen ó der zweiten (bezw. dritten) silbe auf ziemlich grossem sprachgebiete in a (= ä) übergegangen: *olló* > *alló* MTsz.; *hordó* > *hardó* Moldau; *motóla* > *matóla* MTsz.» l. Die bulg.-türk. Lehnwörter in d. ung. sprache. Helsinki 1912, 147. l.

ből ismerjük a *pokronta* szót, mondja Gombocz 'A régi magyar ételnevek eredetéről' írt értekezésében, jelentése 'subcinerarium', 'hamuban sült kenyér'. Szláv eredetére (vö. cseh *pokruta*, lengyel *pokreťa* 'fladen', 'kuchen') már Szamota rámutatott» l. MNyv. 1 : 161. Meglehetősen bátorság kell ahhoz, hogy erre az egy adatra támaszkodva úgy tárgyaljuk a szót, mintha kétségtelenül ősrégi átvétel volna, pedig csak ha régi átvétel, szorul az első, itt szóban levő, *o* magyarázatra. De akkor sem látok semmi kényszerítő okot, hogy ezt az *o*-t okvetetlenül megőrzött régi *o*-nak tekintsük, megmagyarázhatnók elvégre a *pokronta* alakot a két egymásra következő hangzó kiegyenlítődése által **pakronta*-ból, a mely egy biztosan föltehető szláv **pokręta*-nak felelne meg. De minthogy a szó egészen magában áll és ételnevek könnyebben vándorolnak helyről-helyre, nem látok semmi akadályt, hogy a szót később lengyel forrásból származottnak tartsuk, hisz a most már szintén elavult lengyel *pokreťa* szóból könnyen ki-magyarázhatjuk a *pokronta* alakot, csak föl kell tennünk, hogy a várható (**pokrenta* >) **pokranta* második szótagjában álló *a*-ból a többször említett dissimilatio következtében *á* előtt (**pokrantát*, **pokrantából* stb.) *o* lett, — az első szótagban álló *o* ilyen föltevés mellett magyarázatra egyáltalában nem is szorul, pedig bennünket ezúttal éppen csak ez érdekel.

Ha már azt a lehetőséget föl kellett vetnünk, hogy nem később átvett szó-e az annyira elszigetelt *pokronta*, önként e szempont alá kínálkoznak a *Borcsa*, *kondér*, *muszka* szavak.

A *Borcsa* nevet H. én rám hivatkozva, a tót nyelvből magyarázza, de a tót becézők, a melyek közé ez a *Borcsa* is tartozik és a melyekről a H.-tól idézett helyen említést teszek (l. Nytud. 1 : 34.), aligha szivárogtak olyan régi időben a magyar nyelvbe, hogy az *o* még *a*-vá változhatott volna, nem kell tehát arra hivatkoznunk, hogy a *Borcsa* alak a *Borcsát*, *Borcsának*, *Borcsától*-fele ragozott alakokban *á* előtt keletkezett *o*-s kiejtésnek könnyen érthető továbbterjedése lehetne, csak csodálkozásomnak adhatok kifejezést, hogy H. annyira meg nem bízható elemeket is kevert bele abba a lajstromba, a melyből azután azt a számarányt kiolvasta, a mely következtetéseiben és további fejtegetéseiben irányította.

A *kondér* szót is nyugodtan aránylag újabb időben a horvát-

szerb *köndir* (régibb *köndër*)-ből származottnak tekinthetjük, mindaddig, míg H. be nem bizonyítja, hogy ez az ürmérték már az Árpádok korában is ilyen nevet viselt a horvát-szerbeknél (eddig csak a XV. sz.-ból ismerjük) és hogy ez a név már akkor elterjedt a magyarokhoz.

A *muszka* szóról talán H. sem hiszi, hogy olyan nagyon régi átvétel; az első adat rá, a melyet H. forrása, MELICH, idez a XVI. sz. második feléből való, l. MNyv. 5 : 342.

A *palozsnak* szót H. helyesen egy szláv *položnik*-ből magyarázza, látszólag ez kitünően meg is felel annak az eredménynek, a melyhez H. jutott: a szláv *o*-nak itt mintha valóban nyílt szótagban *a*, zárt szótagban *o* felelne meg. Hogy a *palozsnak* mellett mutatkozó *polozsnak* alak fejlődését mikép képzei H., azt elmondja a 126. l. vagy voltaképpen nem mondja el, de ehhez itt nincs semmi közünk, nem is tartom annak az első szótagban is jelentkező *o*-nak a magyarázatát olyan nehéznek mint H. De vajjon a *palozsnak*—*polozsnak* második szótagjában hangzó *o* valóban azt bizonyítja, hogy a zárt szótagban álló szláv *o* megmaradt *o*-nak? Dehogy bizonyítja, hisz csak közelebb szemügyre kell a szót venni és menten az a gyanú merül föl, hát ha a *palozsnak*-ban a második szótag *o*-ja nem állt-e eredetileg — a harmadik szótagban, hisz a szláv *-nik* képzőbokornak rendszerint *-nok*, *-nök* felel meg a magyarban, nem pedig *-nak*, a *palozsnak* tehát hangátvetés következtében keletkezhetett egy a szláv *položnik*-kal szemben várható **palazsnok*-ból, vö. *palasnyok* Marossszék és Küküllő mell., l. MTsz. Egyébiránt nagyon érdekes szláv szempontból is, hogy a magyarban a *palozsnak* mellett van még *palozsna* és *polozs*, *palos* szláv eredetű kifejezés a fészekben hagyott tojás illetőleg üres tojánhéjra más-más földrajzi elterjedéssel, ámbár biztos határt nem lehet az egyes területek közt vonni.

Az *apostol* szót a legeslegelejen kellett volna említenem, annyira világos, hogy nem szól H. elmélete mellett, de mert szintén magában álló eset, a vége felé szorult. H. nem szól róla egy árva szót sem, mintha minden a legszebb rendben volna, pedig MELICHre hivatkozik, a ki azt tartja, hogy a mai *apostol* régibb alakja *apastal* volt és a ki a következő módon foglalja össze véleményét: «Én tehát azt hiszem, hogy az

apostol-nak régi alakja: *apastal* s-e és a-ja alapján róm. kath. szlov. (jelen esetben is szlovén) átvétel. A mai magy. *apostol* o-ját a lat. *apostolus* élesztette életre» (SzlJöv. I₂: 225). Igazán érthetetlen előttem, hogy mi bírhatta rá H.-t, hogy szemben ezzel, de első sorban szemben azzal az el nem vitatható tényállással, hogy nyelvemlékeinkben *apastal* alakot találunk, szó nélkül úgy tüntesse föl a dolgot, mintha az *apostol* szó második szótagjában egy megőrzött szláv o rejlének.

Hátra van még az *osztön* és az *osztorú*—*osztörü* szó.

El nem tudom képzelni, hogy H. mikép adott magának számot az *osztön* fejlődéséről, ha ugyan számot adott magának és nem nyugodott meg csak egyszerűen abban, hogy benne megtalálta az általa várt o-t, mert az első ö természetesen csak o-ból keletkezhetett. De hogy is válhatott volna az o ebben a szóban a-vá, ha még e hangfejlődés megindulása előtt az o a következő szótagban álló *ë*-hez hasonult (*ostънъ* > **osztën* > *osztën* (l. NySz.) > *osztön*)? Az *osztön* szó igen szép bizonyíték SZINNYEI ellen, a ki azt állítja, hogy a szláv o-t azonnal a-val helyettesítette a magyar, de H. föltevését semmikép sem támogatja.

Az *osztorú*—*osztörü* szó származását MELICH éppen csak érintette (MNyv. 6: 445), de részletesen ki nem fejtette, annyira nem, hogy még azt sem lehet biztosan tudni, hogy a többjelentésű *osztörü* közül melyikre gondolt, azt azonban meg lehet már így is állapítani, hogy a kiinduló pont nem egészen helyes nála, és minthogy H. újat nem tud róla mondani, jobb ha egyelőre várakozó álláspontra helyezkedünk, semmiesetre sem döntheti el a vitás kérdést ez az egy szó.

Végig mentem H. anyagán és azt hiszem, sikerült nekem igen egyszerű eszközökkel az állandóan zárt szótagokban jelentkező o-kat kimagyarázni, sehol olyan erőszakos magyarázatokhoz nem kellett folyamodnom, mint H.-nek, a ki megtette az ellenkező kísérletet, a ki igyekezett minden ilyen helyen található a-t későbbi fejlődésnek kimutatni. H. nem tudja az *ablak*, *abrák*, *abrázat* (> *ábrázat*), *abroncs*, *abrosz*, *patvar*, *katlan*, *habarnica*, *paplan*, **aplény* (> *eplény*) és *akna* szavak első szótagjában hangzó a-t másképp kimagyarázni, mintha egészen új elméletet állít föl a szótagok elválasztására: «azt hiszem, mondja, hogy a szl. *oblokъ*, *obrokъ*, *obrazъ*, *obračъ*, *obrusъ*, *potvorъ*, *kotlina*,

hobotnica, *poplon*, **oplěň* és *okno* kérdéses o-ja magyar **o-blok*, **o-brok*, **o-bráz*, **o-broncs* stb. szótagolás következtében vált a-vá» és még folytatja: «Nyelvjárásilag még *pokrócz* és *potroh* mellett is találunk így magyarázható *pakrócz* (MTsz.) és *patroh* (NySz.) alakot» 133. l. Már magában az a körülmény, hogy H.-t az ő elmélete ilyen erőszakos következtetésekre kényszeríti, azt bizonyítja, hogy helytelen utakon jár, hogy végeredményéhez nem jutott higgadt, óvatosan lépésről-lépésre haladó következtetések alapján.

Nem tudom, milyen módon állította össze H. anyagát, meglehet, hogy véletlenül elkerülte figyelmét egyik-másik ide tartozó szó, meglehet, hogy készakarva is mellőzött egy-egy adatot, hisz oly szűkszavú sok tekintetben, hogy nehéz eljárásáról tiszta képet alkotni magának. Hogy elkerülte figyelmét p. o. a *pászta* szó, azt értem, hisz MIKLOSICH nem tud ennek szláv eredetéről még semmit; másrészt bizonyos, hogy egy *postatъ*-ból lett magyar *pásztát*, a melyből a magyar, mert tárgyesetnek érezte, *pászta* nominativust vont le, arról tesz tanuságot, hogy az o állandóan zárt szótagban is a-vá vált, mert a mint H. az *ábráz(at)* szót egy még élő *abráz(at)*-ból magyarázza, ezt pedig *obrazъ*-ból, úgy kell a *pásztát* is régibb *pasztát*-ból magyaráznunk. Nem változtatna a dolgon semmit, ha MELICHnek volna igaza, a ki azt hiszi, hogy én hibásan magyaráztam a szót *postatъ*-ból, és hogy az bolgár *posta* mása, l. MNyv. 8: 153, akkor is csak azt vallaná a magyar szó, hogy de bizony nyiltabbá vált a szláv o zárt szótagban is; no de M. ezúttal is csak azt bizonyította, hogy nagy tudása mellett is gyakran egészen elemi kérdésekben sem tud eligazodni, a mint ezt a Nyelvtudomány novemberi füzetében majd ki fogom mutatni. Mondom, nem csodálkozom azon, hogy H. figyelmét elkerülte a *pászta* szó, a melynek a Nyelvtudomány I. kötetében külön czikkecskét szenteltem, de fölötte csodálkozom, hogy észre nem vette a *kom rnyik* szót, csodálkozom rajta és nagyon sajnálom, mert ez könnyen figyelmeztethette volna egy szempontra, a melyről értekezésében egészen megfeledezett. H. a III. fejezetben, a hol az «állandóan nyilt szótagban maradó szláv o»-ról szól, föl- említi egyebek közt a szláv *komora*-ból lett *kamara* szavunkat, ha ehhez hozzá mérte volna a *komornyk* szót, önként fölvilan-

hatott volna agyában az a gondolat, hát ha a *komornyik* szóban nem csak a zárt második szótagban, hanem az első nyílt szótagban is azért maradt meg az *o*, mert később átvett szó! És ha egyszer ez a gondolat megvillant volna az agyában és a változatlanul maradt *-nik* (cseh és tót kiejtés szerint *-nyik*!) által megerősítést talált volna, akkor ez a gondolat nagyon is megtermékenyíthette volna H. fejtegetéseit, a melyekben hiányzik a kellő történeti perspectiva. Hisz H. arról, hogy egy-egy szóban az *o* megmaradt, mert a szó talán később került a nyelvünkbe, akkor, mikor az $o > a$ változás már be volt fejezve, egy árva szót sem szól, hanem az olyan szavakról is, mint *bosnyák, kondér, muszka, koszperd* (!), *pokronta*, úgy szól, mintha a kétségnek még árnyéka sem férne hozzá, hogy ezek a szavak egytől-egyig az Árpádok korában kerültek nyelvünkbe. Ez pedig már megint súlyos módszertani hiba.

Nincs se ráérkezésem, se kedvem, hogy az egész kérdést minden apró-cseprő árnyalatával, száz meg száz adatával, nyelvtörténeti és földrajzi variánsaival töviről-hegyire végig tárgyaljam, de erősen reményelem, hogy az újra fölvetett kérdés nem fog egyhamar nyugvóponthoz érni, akad talán H. álláspontjának védője is, MARIANOVICS p. o. «jeles» értekezésnek mondja H. dolgozatát, l. Nyr 41 : 238, és bizonyára hajlandó ezt az ítéletét meg is okolni, ha mások azt vitatják, hogy ez az értekezés alapján elhibázott. Bármennyire sajnálom, hogy H. kollégámnak, a kinek nyelvészeti értekezéseit mindig a legnagyobb figyelemmel és nem egyszer okulással olvastam és a kitől még sok jeles munkát várok, meg kellett mondanom, hogy ezt az értekezését elhibázottnak tartom, mégis csak jót reménylek ebből is. H. egymásután két nagyobb értekezést írt, a melyekben a szláv nyelvekből átvett magyar szavak főszerepet játszanak, mégsem restelli bevallani, hogy «szláv nyelvészeti ismereteim jóformán egyenlők a semmivel», sőt még élesebben hangsúlyozva azt mondja, hogy a most szóban forgó föladat megoldására «különösebb szláv nyelvészeti ismeretekre egyáltalán nincs szükségünk», 116. l. Az én legfőbb óhajtásom az, hogy H., ha már neki okvetetlenül meg kell én rám haragudnia azért, a mit a tudomány érdekében kötelességemnek tartottam itt kifejteni, az ő fényes tehetségeivel sajátítsa el egy bizonyos fokig a szláv

nyelvészet elemeit, hisz folyton-folyvást hasznát fogja venni az újonnan megszerzett ismereteknek. Ha pedig eddig meg nem győztem arról, hogy a világnak legjobb módszere sem óvhatja meg az embert a legnagyobb botlástól, ha a tényállást nem ismeri, engedje meg nekem, hogy egy apróságon megmutassam, hogy hová vezethet az annyira földicsért módszer, ha nem párosul kellő tárgyismerettel.

H. a III. fejezetben, a melyben ahhoz az eredményhez jut, hogy «állandóan nyílt szótagban maradó szláv o» a magyarban rendszerint a-vá változott, említi egyebek közt a *csóva* szót is, még pedig a lajstromban ilyen módon: «*čova* > *csóva* (Nyr. XIII. 365)», magyarázni pedig a magyar szónak a szlávhoz való viszonyát így magyarázza: «A szl. *čova*-val szembenálló mai *csóva* kétségkívül eredetibb **csova* alakból fejlődött (vö. a szabályos *csavál* alakot NySz.). Olyan hangsúly következtében való megnyúlás ez a **csova* > *csóva* fejlődés, a milyent pl. a *kokas* ~ *kókis*, a *próbdál*, vagy a jókora területen hallható *prótestáns*, *próteszszor* eseteiben is tapasztalhatunk»; 127. l. Ha H. csak egy kicsit járatos lett volna a szláv nyelvészetben, tudta volna, hogy vannak szláv nyelvek, a melyekben a hangzók lehetnek hosszúak is, és hogy a horvát-szerbben meg a szlovénben a közönséges írás a hosszú hangzót nem különbözteti meg a rövidtől, tudta volna azt is, hogy *é* szláv nyelvben *o* előtt nem keletkezhetett sohasem, hogy tehát egy szláv *čova* szó csak egészen speciális viszonyok közt keletkezhetett volna. Ha ehhez hozzá vette volna, hogy a forrás, a melyből ezt a *čova* > *csóva*-t vette, a lehető leggyanúsabb,* legalább is érdeklődött volna, hogy hát voltaképp melyik szláv nyelvben találunk *čova* szót és mikép hangzik a szó a szláv nyelvben, hisz forrása még azt sem mondja meg, hogy miféle nyelvben kell azt a *čova* szót keresnünk. De mint-hogy e tökéletlen forrás elején azt olvassuk, hogy «a szláv alakok csaknem kizárólagosan a szerb és horvát nyelvekből valók», l. i. h. 313. l., első sorban horvát-szerb szótárban kellett volna

* Az akkor (1884-ben) még nagyon fiatal MUNKÁCSI, egy másik értekezése számára gyűjtve anyagot, találomra kiirgatott szláv szótárakból magyar szavakkal összezensengő szláv szavakat és SZARVAS jónak látta, hogy ezt az egészen értéktelen összeállítást kinyomassa.

H.-nek a szót keresnie, ott meg is találta volna *čóva* alakban, azaz hosszú *ó*-val! Tehát kár volt olyan nagyon bajlódni ezzel az ide sem tartozó szóval és a szláv nyelvben meg sem található «rövid» *o*-ból olyan mesterkélt módon kimagyarázni a magyar hosszú *ó*-t. De nem csak hogy hosszú az *o* a szláv szóban, hanem egészen kétségtelen az is, hogy az elszigetelt szerb *čóva* szó, a mely magában a szerb nyelvben is igen ritka, más szláv nyelvben pedig merőben ismeretlen, semmi egyéb mint a magyarból átvett *csóva*, a mint ezt már SIMONYI, a ki a magyar szót rég megmagyarázta, l. Nyr. 32:477, helyesen sejtette — S. csak annyiban tévedett, hogy a szerb *čóva* szót hadikifejezésnek tartotta.

Végül még egy apróságot! H. elmondja egyebek közt az *o blok*, *o-kno*-féle «magyar» szótagolásának a védelmére, hogy «kénytelen voltam egykori magyar *No-vi-grád* ejtését föltételezni, mert *No-vig-rád* tagolásban sohasem rövidülhetett volna **Novgrád* > *Nógrád-dá*», 133. l. Ha H. ismerné egy kicsit a szláv nyelveket, sohse törte volna a fejét azon, mikép juthat *Novigrád*-ból egy magyar **Novgrád*-hoz, hanem mindjárt szláv *Novigrád*-ból indult volna ki, a melynek szakasztott mása a híres orosz *Novgorod* és a melynek, ha csak a melléknév alakját tekintjük, édes testvére — *Belgrád* neve.

ASBÓTH OSZKÁR.